

The introduction of progressive European standards, the expansion of the methods of judicial protection of an individual in the criminal proceedings and the means of proof is associated with the changes in criminalistic tools, with offering of methods, techniques and technologies used in countering criminality.

Keywords: criminalistics, criminalistic knowledge, adversarial criminal process, European standards, criminality counteraction, investigator, investigating magistrate, criminalistics tendencies.

УДК 343.98

В. А. Журавель, головний учений секретар Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ТА МЕХАНІЗМ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Розглянуто позиції та підходи науковців щодо визначення поняття «тактичне завдання». Звернуто увагу на те, що вирішувані завдання досудового розслідування доцільно за обсягом поділяти на основні (загальні, стрижневі) й локальні (проміжні), а за сферою реалізації – на стратегічні й тактичні. При цьому основні (загальні, стрижневі) завдання за своєю сутністю можна вважати стратегічними, оскільки вони зумовлені обставинами, котрі підлягають з'ясуванню в цілому в ході розслідування конкретної категорії злочинів. Вони спрямовані на досягнення правової мети, за своєю природою є більш усталеними та меншою мірою піддаються впливу ситуаційних чинників. Локальні (проміжні) завдання слід розглядати як тактичні, оскільки вони зумовлені ситуаціями, що виникають на певному етапі розслідування.

Ключові слова: тактичне завдання; ознаки тактичного завдання; види тактичних завдань; механізм вирішення тактичних завдань; прогнозування в механізмі вирішення тактичних завдань.

Досудове розслідування за своєю сутністю є безперервним процесом прийняття уповноваженими суб'єктами відповідних рішень, спрямованих на розв'язання різноманітних завдань пізнавального, евристичного, процесуально-правового, тактико-психологічного, організаційного, матеріально-технічного характеру. У криміналістичній доктрині поняття «завдання» найчастіше застосовується в словосполученні «слідче завдання» або «криміналістичне завдання». У більшості випадків воно трактується як питання, що виникло в процесі розслідування, яке потребує свого вирішення або слідчим особисто, або за допомогою інших учасників кримінального провадження, окремих служб чи осіб. Категорія «завдання» використовується в криміналістиці як складовий елемент планування розслідування поряд з аналізом вихідної інформації, висуненням версій та ін.¹

¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории. М.: Юристъ, 1997. С. 383.

Серед завдань, що постають перед слідчим, детективом, прокурором особливого значення набувають тактичні завдання як засіб установалення одиничних фактів про окремі елементи або обставини події злочину, як іманентна складова пізнавальної та конструктивної діяльності цих суб'єктів. Тому подальше дослідження зазначеної проблематики виявляється своєчасним і необхідним, таким, що спрямоване на збагачення теорії криміналістики і оптимізацію практики розслідування.

Проблема, пов'язана з визначенням і класифікацією завдань розслідування, різновидом яких є тактичні завдання, достатньо давно обговорюється в криміналістичній науці. Цим питанням присвятили праці такі науковці, як Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, О. Ю. Головін, А. В. Дулов, С. Ф. Здоровко, В. О. Князев, В. О. Коновалова, В. Є. Корноухов, М. О. Марочкін, Г. А. Матусовський, Р. Л. Степанюк, В. В. Тіщенко, О. А. Чебуренков, С. Н. Чурилов, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, В. І. Шиканов, М. П. Яблоков та ін.

Разом із тим окремі аспекти цієї проблеми, зокрема щодо поняття тактичного завдання розслідування, визначення його сутності та ознак, практичного застосування, досліджені недостатньо та потребують подальшого розроблення. Аналіз спеціальної літератури показує, що питання, які належать до тактичних завдань розслідування, не були предметом спеціального дослідження.

Метою статті є аналіз підходів науковців до визначення поняття «тактичне завдання», надання авторської інтерпретації розуміння цієї криміналістичної категорії, виокремлення його суттєвих ознак і з'ясування механізму вирішення.

Завдання досудового розслідування доцільно поділяти за обсягом вирішуваних завдань на основні (загальні, стрижневі) й локальні (проміжні), а за сферою реалізації – на стратегічні й тактичні. При цьому основні (загальні, стрижневі) завдання за своєю сутністю є стратегічними, такими, що впливають із обставин, котрі підлягають з'ясуванню в цілому в ході розслідування окремого різновиду злочинів. Вони спрямовані на досягнення правової мети, за своєю природою є більш усталеними та меншою мірою піддаються впливу ситуаційних чинників. Локальні (проміжні) завдання є тактичними, такими, що мають чітко визначену ситуаційну зумовленість.

Ідею розподілу завдань розслідування на стратегічні й тактичні підтримують В. О. Образцов, М. П. Яблоков, М. О. Марочкін, Г. А. Матусовський, Р. Л. Степанюк та інші вчені¹. Зокрема, на думку Г. А. Матусовського, роз-

¹ *Образцов В. А.* К вопросу о методике раскрытия преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М.: Юрид. лит., 1977. Вып. 27. С. 81; *Яблоков Н. П.* Криминалистическая методика расследования (некоторые теоретические положения). М.: Изд-во МГУ, 1985. С. 85; *Марочкин Н. А.* Теоретические проблемы тактических операций в криминалистике: учеб. пособие. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1999. С. 17; *Матусовский Г. А.* Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. С. 151–154; *Степанюк Р. Л.* Тактичні завдання розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України. *Вісн. Харків. нац. ун-ту внутр. справ*. Харків: ХНУВС, 2012. № 1(56). С. 141–146 та ін.

слідування злочинів вимагає вирішення складних завдань різноманітного характеру та обсягу: від загальних, що стосуються повного розкриття й розслідування злочину, установлення всіх обставин, що підлягають доказуванню в даній справі, викриття винних, до завдань, що вирішуються для встановлення окремих сторін розслідуваної події, забезпечення умов для досягнення загальної мети розслідування. У зв'язку з цим можна говорити про стратегічну лінію в розслідуванні та вирішенні тактичних завдань – два взаємозалежні напрями в діяльності слідчого, зумовлені його повноваженнями самостійного прийняття рішення щодо спрямування досудового слідства¹.

У криміналістичній літературі категорія «тактичне завдання» використовується: 1) у рамках окремих слідчих дій; 2) у межах усього процесу розслідування (як проміжні завдання)². Слід зазначити, що вченими-криміналістами пропонувалися різні визначення поняття «тактичне завдання». При цьому окремі з них, як убачається, не розкривають сутності розглядуваної категорії. Зокрема, Н. Л. Гранат визначає тактичне завдання як прийняту слідчим об'єктивну ситуацію, у якій він через своє службове становище зобов'язаний діяти для досягнення мети³. У свою чергу О. Ю. Головін тактичне завдання визначає як обумовлену ситуаційним чинником необхідність використання умов, які склалися, чи створення сприятливих умов для подальшого розслідування шляхом правомірного впливу на той або інший об'єкт⁴. На думку О. А. Чебуренкова, тактичне завдання можна визначити як ситуаційно зумовлену необхідність використання визначених засобів розслідування для отримання необхідного результату (установлення обставин у справі, формування доказів, вирішення проблемної ситуації)⁵. А. Ф. Волобуєв розглядає тактичне завдання розслідування як окреме на шляху вирішення загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства, пов'язаного із застосуванням криміналістичних засобів і прийомів⁶.

З огляду на етимологію слова «завдання» найбільш вдалими спробами надання визначення поняття «тактичне завдання» можна вважати пропозиції тих науковців, які оперують такими ознаками цієї категорії, як «проб-

¹ Матусовский Г. А. Знач. твір. С. 152.

² Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами (типові тактичні операції)/за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Гриф, 2004. С. 116.

³ Гранат Н. Л. Характеристика следственных задач и психологические механизмы их решения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; судоустройство; прокурорский надзор; криминалистика». М., 1973. С. 6.

⁴ Головин А. Ю. Криминалистическая систематизация: монография/под ред. Н. П. Яблокова. М.: ЛексЭст, 2002. С. 256.

⁵ Чебуренков А. А. Основы теории расследования: монография. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 42–43; Його ж. Общетеоретические положения и практические аспекты криминалистической тактики. М.: Юрлитинформ, 2008. С. 107.

⁶ Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Харків, 2002. С. 18.

лема», «мета» тощо. Так, С. Ф. Здоровко тактичним завданням називає певну *проблему* (курсив наш – В. Ж.), яка потребує свого розв'язання в процесі розслідування, має відокремлений характер різного ступеня, передбачає використання різноманітних ходів, тактичних комбінацій, тактичних або інших прийомів¹. Р. Л. Степанюк під тактичним завданням розуміє зумовлену правовими, часовими або ситуаційними чинниками конкретну проміжну мету розслідування, яку необхідно досягти шляхом застосування криміналістичних засобів, прийомів і методів². На думку В. М. Шевчука, під тактичним завданням можна розуміти ситуаційно зумовлену, вибіркову, проміжну мету розслідування, досягнення якої пов'язане з розв'язанням виключно тактичними засобами відносно обмеженого кола питань³.

Оригінальну позицію з цього питання займає В. Є. Корноухов, який вважає, що тактичне завдання – це частина процесу розслідування, котра відображає співвідношення між ситуацією розслідування й тактичною метою та визначає спосіб дії. У його структурі як вимога (мета) виступає встановлення правової або проміжної мети розслідування; як умова (відоме) – ситуація розслідування; як шукане (невідоме) – окрема система доказів⁴.

Як убачається, при формулюванні поняття «тактичне завдання» необхідно виходити з того, що кожний із термінів цього словосполучення має власні ознаки, які в кінцевому підсумку мають бути включені в запропоноване визначення. Так, «завдання» – це передусім «складне питання», «проблема». У свою чергу термін «тактичне» підкреслює специфіку цього завдання, зумовлену такими ознаками, як ситуаційна природа походження, локальність масштабу, варіантність виникнення, своєрідність засобів вирішення. Тобто тактичні завдання: а) є породженням відповідних слідчих ситуацій, які виникають на певний момент розслідування, тісно кореспондують із слідчими версіями, що випливають із наявних слідчих ситуацій, і спрямовані на їх перевірку; б) мають обмежену, локальну сферу реалізації; в) носять проміжний характер і призначені для встановлення одиничних фактів про окремі елементи або обставини події злочину; г) достатньо вибіркові, оскільки виникають залежно від наявних слідчих ситуацій, а отже, є лабільними, рухомими; д) засобами розв'язання такого роду завдань виступають насамперед тактичні операції та тактичні комбінації.

Ураховуючи наведене, убачається спірною позиція тих учених-криміналістів, які відносять до розряду тактичних завдань такі, що впливають

¹ *Здоровко С. Ф.* Знач. твір. С. 118, 121.

² *Степанюк Р. Л.* Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія/за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків: НікаНова, 2012. С. 162.

³ *Шевчук В. М.* Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2013. С. 285.

⁴ *Корноухов В. Е.* О соотношении понятий «тактическая задача», «ситуация расследования» и «тактическая операция». *Проблемы доказательственной деятельности по уголовным делам*: сб. науч. тр. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. С. 37–46.

з обставин, що підлягають з'ясуванню (предмета доказування). Зокрема, В. О. Князев розглядає тактичне завдання як відносно складне, зумовлене предметом доказування в кримінальній справі та підпорядковане кінцевій меті розслідування¹. О. В. Пчеліна також наголошує на тому, що тактичні завдання є втіленням елементів предмета доказування, і відповідно до цього твердження формулює тактичні завдання, що базуються на елементах предмета доказування².

Слід зазначити, що розмаїття поглядів науковців спостерігається й до проблем класифікації тактичних завдань. Так, М. П. Яблоков виділяє тактичні завдання пошукового характеру (виявлення слідів, речових доказів, цінностей, здобутих злочинним шляхом, та інших об'єктів); завдання організаційного характеру (нейтралізація організованої протидії з боку підозрюваних, обвинувачених та інших осіб, установлення психологічного контакту)³. У свою чергу С. В. Лаврухін поділяє тактичні завдання на ті, що спрямовані на збирання інформації, створення певних умов, установлення певних фактів⁴. Р. С. Белкін виокремлював завдання організаційного характеру (створення умов, які забезпечують результативність слідчих дій); завдання, спрямовані на встановлення конкретних фактів⁵.

У криміналістичній літературі мали місце спроби щодо виокремлення тактичних завдань розслідування. Зокрема, М. П. Яблоков до тактичних (локальних) завдань уклав: викриття обвинуваченого та отримання від нього правдивих показань; установлення психологічного контакту з допитуваним; нейтралізацію організованої протидії з боку підозрюваних, обвинувачених та інших зацікавлених осіб; виявлення слідів, речових доказів, цінностей, здобутих злочинним шляхом, та інших об'єктів у ході окремих слідчих дій і супутніх їм оперативно-розшукових заходів; розкол спаяної злочинної групи⁶. В. О. Образцов до них відносить такі: виявлення злочинця; установлення певної обставини, уключеної до кримінально-процесуального предмета доказування, і допоміжних фактів; викриття винного, виявлення викраденого, використання злочинцем транспортних засобів; розшук обвинуваченого, який переховується від слідчого⁷.

Водночас доволі спірними виглядають пропозиції окремих науковців

¹ Князев В. А. О понятии и классификации тактических задач расследования преступлений. *Проблемы соц. законности*: сб. науч. тр. Харьков: Основа, 1991. Вып. 25. С. 117.

² Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2010. С. 77, 103, 120.

³ Яблоков Н. П. Знач. твір. С. 85.

⁴ Лаврухін С. В. Выбор тактических операций в типичных ситуациях расследования убийств. *Алгоритмы и организация решения следственных задач*: сб. науч. ст. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1982. С. 68.

⁵ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики: в 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М.: Акад. МВД СССР, 1979. С. 130.

⁶ Яблоков Н. П. Знач. твір. С. 83–84.

⁷ Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника. М.: Юристь, 1997. С. 55.

щодо включення до розряду тактичних завдань таких, які спрямовані на збирання доказової інформації¹, установлення місця, часу, способу та знарядь убивства, особи вбивці², механізму й способів розкрадань³ тощо. Тобто завдань, які безпосередньо пов'язані з предметом доказування і за своїм обсягом належать здебільшого до розряду стратегічних, аніж тактичних.

Ці та інші підходи не сприяють диференціації завдань розслідування на тактичні та стратегічні, а навпаки, породжують зайву дискусію. Тому слід шукати такі ознаки, які б дозволяли більш чітко відрізнити поняття «тактичне завдання» від суміжних і виражали б його сутність. На переконання В. М. Шевчука, до таких ознак, які, з одного боку, зумовлюють визначення поняття й сутність тактичного завдання, а з другого – виступають критеріями розмежування між завданнями загальними (головними, стратегічними) і тактичними, можна віднести такі: 1) природа походження; 2) зміст; 3) обсяг вирішуваних питань; 4) засоби реалізації (вирішення)⁴.

Отже, *тактичне завдання* – це ситуаційно зумовлене складне питання (проблема), що виникає на певний момент розслідування, яке має обмежену, локальну сферу реалізації, має проміжний характер, призначене для встановлення одиничних фактів про окремі елементи або обставини події злочину через застосування виключно тактичних засобів вирішення.

У механізмі вирішення тактичного завдання виділяють такі елементи: вихідне положення; мета; шляхи та засоби її досягнення, які зв'язують вихідне положення з метою. Запуск механізму вирішення тактичного завдання відбувається з моменту прийняття рішення, тобто інтелектуально-вольового акту, спрямованого на остаточне визначення одного єдиного максимально ефективного способу досягнення результату через застосування відповідних тактичних засобів. Прийняття рішення виступає як особлива форма розумової діяльності при вирішенні будь-яких завдань, у тому числі пізнавальних і евристичних. Воно є центральним на всіх рівнях переробленої інформації та психічної регуляції в системі цілеспрямованої діяльності.

Структуру прийняття рішення утворюють мета, результат, способи досягнення результату, критерії оцінювання та правила вибору. Основні етапи (фази) прийняття рішення включають: а) інформаційну підготовку рішення (аналіз вихідної інформації, тобто аналіз слідчої ситуації, що склалася на момент прийняття тактичного рішення); б) постановку тактичного завдання, побудову поточних образів; в) саму процедуру прийняття рішення (формування й зіставлення еталонних і поточних образів, прогнозування можливих варіантів настання результату, корекція образів, обрання й побудова еталонної гіпотези або програми дій). При цьому структура й механізм прийняття рішення не є стабільними та універсальними⁵.

¹ Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2006. С. 24.

² Здоровко С. Ф. Знач. твір. С. 116–126.

³ Матусовский Г. А. Знач. твір. С. 155.

⁴ Шевчук В. М. Знач. твір. С. 282.

⁵ У юридичній і психологічній літературі пропонувалися й інші підходи до визначення структури прийняття тактичного рішення (див.: Краткий психологический

Отже, під тактичним завданням слід розуміти ситуаційно зумовлене складне питання (проблему), що виникає на певний момент розслідування, яке має обмежену, локальну сферу реалізації, носить проміжний характер, призначене для встановлення одиничних фактів про окремі елементи або обставини події злочину та вирішується через застосування виключно наявних тактичних засобів. У механізмі вирішення тактичного завдання функціонують такі елементи: вихідне положення; мета; шляхи та засоби її досягнення, які зв'язують вихідне положення з метою. Основні етапи (фази) прийняття тактичного рішення містять: а) інформаційну підготовку рішення (аналіз вихідної інформації, тобто аналіз слідчої ситуації, що склалася на момент прийняття тактичного рішення); б) постановку тактичного завдання, побудову поточних образів; в) саму процедуру прийняття рішення, яка реалізується через формування й зіставлення еталонних і поточних образів, прогнозування можливих варіантів настання результату, корекції образів, обрання й побудови еталонної гіпотези або програми дій.

ТАКТИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ И МЕХАНИЗМ ИХ РЕШЕНИЯ

Журавель В. А.

Рассмотрены позиции и подходы ученых к определению понятия «тактическая задача». Обращено внимание на то, что среди решаемых задач досудебного расследования целесообразно в зависимости от объема выделять основные (общие, стержневые) и локальные (промежуточные), а в зависимости от сферы реализации – стратегические и тактические. При этом основные (общие, стержневые) задачи по своей сути можно считать стратегическими, поскольку они обусловлены обстоятельствами, которые подлежат выяснению в общем в ходе расследования конкретной категории преступлений. Они направлены на достижение правовой цели, по своей природе более стабильны и в меньшей степени подвержены влиянию ситуационных факторов. Локальные (промежуточные) задачи следует рассматривать как тактические, поскольку они обусловлены ситуациями, возникающими на определенном этапе расследования.

Ключевые слова: тактические задачи; признаки тактической задачи; виды тактических задач; механизм решения тактических задач; прогнозирование в механизме решения тактических задач.

TACTICAL TASKS AND MECHANISM OF THEIR SOLVING

Zhuravel V. A.

Approaches of scientists to the definition of the notion «tactical task» are considered. The attention is paid that among the tasks of pre-judicial investigation being solved, it's expedient to distinguish depending on the scope the basic (general, core) and the local (intermediate), and depending on realization sphere – strategic and tactical tasks. Along with, the basic tasks may be considered as strategic because they are preconditioned by circumstances which are subjects to clarification in the general course of investigation of

---

словарь/под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1985. С. 258; Головин А. Ю. Знач. твір. С. 256).

a concrete category of crimes. They are directed on achievement of the legal purpose, are more stable by their nature and in a lesser degree they are subjected to the influence of situational factors. Local problems should be considered as tactical because they are caused by situations arising at a certain stage of investigation.

Under tactical task it's necessary to understand situationally caused complicated question (problem) which arises at a certain stage of investigation, has limited, local sphere of realization, has intermediate character, intended to establish unit facts about separate elements or circumstances of a crime event and is solved by applying exclusively available tactical means. In the mechanism of tactical task solving such elements are functioning: starting position; purpose; ways and means of its achievement which relate a starting position with purpose. The basic stages (phases) of adopting tactical decision are: a) informative preparation of the decision (the analysis of the initial information, that is the analysis of an investigative situation which has developed at the moment of tactical decision making); b) statement of a tactical task, construction of current images; c) near procedure of decision-making which is realized by means of formation and comparison of reference and current images, forecasting possible variants of coming result, correction of images, choice and construction of a reference hypothesis or the program of actions.

Keywords: tactical tasks, signs of a tactical task, kinds of tactical tasks, mechanism of tactical tasks decision; forecasting in the mechanism of solving tactical tasks.

УДК 348.98

В. М. Шевчук, професор кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

НАУКОВІ ПЕРЕДУМОВИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Досліджено наукові передумови та методологічні засади тактичних операцій у судово-слідчій діяльності. Доведено, що методологічним підґрунтям формування тактичних операцій виступають діяльнісний, системно-структурний і технологічний підходи. Тактична операція розглянута як системне утворення діяльнісного типу, якій притаманні такі властивості, як цілісність, структурованість, ієрархічність, цілеспрямованість, зв'язок і взаємодія між елементами. Технологію тактичної операції необхідно досліджувати як різновид криміналістичних технологій, похідну від слідчої технології, технології слідчих (розшукових) дій, технології розслідування злочинів і судового провадження. Запропоновано перспективні напрями подальших наукових розробок розглядуваної проблематики.

Ключові слова: тактичні операції, методологія формування тактичних операцій, наукові передумови формування тактичних операцій, технологія тактичних операцій, криміналістична теорія тактичних операцій.

Сучасний етап реформування кримінального процесуального законодавства, органів кримінальної юстиції передбачає запровадження ефектив-